

OLIV O'QUV YURTI TALABASI MEDIAMADANIYATINI RIVOJLANTIRISH KO'RSATKICHLARI

Yakubjonova Maftunaxon Islomjon qizi,

o'qituvchi

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada talabalar mediamadaniyatini rivojlantirishning pedagogik diagnostikasi va bosqichlari, talaba-pedagoglarning mediakompetentligini aniqlash usullari, oliy o'quv yurti talabasi mediamadaniyatini rivojlantirish ko'rsatkichlari mazmunini va taqdim etilgan modelga muvofiq media-ta'lim maydonining tarkibiy qismlarini tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: mediamadaniyat, pedagogik diagnostika, media-ta'lim maydoni, ekspert baholash.

Bugungi kunda mediamadaniyatni rivojlantirish butun jamiyatning ob'ektiv ehtiyojiga aylanib, oliy ta'lim, jumladan, huquqiy sohada ham jiddiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Oliy ta'lim tizimidagi modernizatsiya zamonaviy oliy ta'limni axborotlashtirish jarayonining yanada jadallashuvi bilan tavsiflanadi, degan qoidadan kelib chiqib, oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga media ta'limni joriy etish zarur. Bunday yondashuv talabaning madaniy-ta'lim ehtiyojlarini qondirishga va uning shaxsining professional mediamadaniy tarkibiy qismini rivojlantirishga yordam beradi.

Jamiyat zamonaviy hayot sharoitlariga moslasha oladigan shaxsdan manfaatdor ekanligini inobatga olgan holda, oliy o'quv yurti talabalari uchun axborot va media-madaniy texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim mazmunini shakllantirish, kasbiy rivojlanish uchun qisqa va uzoq muddatda zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalar talablariga javob berishi kerak[1].

Talabalarining mediamadaniyatini rivojlantirish darajasini o'rganish uchun quyidagi talablarga javob beradigan diagnostika dasturi ishlab chiqilgan: tejamkorlik, maqbullik, ishonchlilik, axborotlilik, loyihaviylik, oshkoralik.

Biz pedagogik diagnostikalashning quyidagi asosiy bosqichlarini aniqladik: diagnostika ob'ektlari, maqsadlari va vazifalarini aniqlash; qo'yilgan diagnostika vazifalarini hal qilish uchun mezonlar, ko'rsatkichlar va indikatorlarni aniqlash; qo'yilgan diagnostika vazifalarini hal qilish usullarini tanlash; diagnostika usullaridan foydalangan holda ma'lumot to'plash; natijalarni miqdoriy va sifatli qayta ishlash; pedagogik prognozni, muayyan ob'ekt, hodisaning rivojlanish tendentsiyasini ishlab chiqish va ifodalash; ob'ektga pedagogik va boshqa ta'sirlar rejasini belgilash shaklida tuzatish choralarini ishlab chiqish.

Talabalarining mediamadaniyatini rivojlantirish bosqichlari diagnostikasi tajriba-eksperimental ishlarning turli bosqichlarida o'tkazildi. Mediamadaniyatni tashxislashda biz beshta o'zaro bog'liq bosqichni aniqladik (1.1-jadval) va tajriba-eksperimental ishda moslashtirdik. Shuni ta'kidlashni istardikki, amalga oshirilgan diagnostika bosqichlari vaqt va bajarilgan ishlar hajmi bo'yicha ham bir xil tarkibli va bir xil turli emas. Shuning uchun diagnostika nafaqat o'rganilayotgan ob'ektning holati haqidagi savollarga javob olishning usuli (bizning holatimizda o'qituvchining mediakompetentligi), balki ob'ektiv pedagogik voqelikka munosib va o'z vaqtida javob berishga va tuzatishga yordam beradigan usuldir.

1.1-jadval

Talabalarining mediamadaniyatini rivojlantirish bosqichlari diagnostikasi

Pedagogik diagnostika bosqichlari	Talabani rivojlantirish diagnostikasi	Tajriba-sinov ishlari bosqichlari
1-bosqich. Diagnostika ob'ekti, maqsadi va vazifalarini aniqlash	Mediakompetentlikni diagnostika qilish dasturini tuzish	Tajriba-sinov ishlariga tayyorgarlik

2-bosqich. Mediakompetentlik darajalari, mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlash	Asosiy mezonlar va ko'rsatkichlarni aniqlab, uning asosiy tarkibiy qismlari va elementlarini aniqlash maqsadida Talaba shaxsining mediakompetentsiyasi muammosini o'rganish	Tajriba-sinov ishlariga tayyorgarlik
3-bosqich. Qo'yilgan diagnostika vazifalarini hal etish uchun metodlar tanlash	Maqbul diagnostika metodlarini tanlash	Tajriba-sinov ishlariga tayyorgarlik
	Birinchi diagnostik bosqichni o'tkazish. Dastlabki rivojlanish darajasini aniqlashga imkon beradi.	Aniqlovchi tajriba-sinov
4-bosqich. Diagnostika metodlari to'g'risida axborot to'plash	Shakllantiruvchi tajriba-sinovdandan so'ng mediakompetentsiyasining rivojlanish darajasini aniqlashga imkon beradigan diagnostikaning ikkinchi bosqichini o'tkazish	Shakllantiruvchi tajriba-sinov
5-bosqich. Natijalarga ishlov berish	Diagnostika natijalarini aks ettirish	Nazorat tajriba-sinov

O'rganilayotgan hodisa haqidagi nazariy xulosalarimiz va tasavvurlarimizning aniq shaklga ega bo'lishi uchun tadqiq qilinayotgan hodisaning juda aniq o'lchovlari talab qilinadi, bizning tadqiqotimizda bu talabaning mediakompetentligining mezonlari va ko'rsatkichlaridir. Shunday qilib, juda aniq o'lchovlarni (ko'rsatkichlarni) qo'llash tadqiqotda butunlay boshqacha darajaga o'tishga imkon beradi, ya'ni nazariy xulosalardan aniq amaliy umumlashmalargacha.

Odatda, mezon muayyan hodisaning ob'ektiv miqdoriy va sifat jihatdan o'lchovini anglatadi. Tarkib jihatidan unga kamida uchta talab qo'yiladi. Birinchidan, u o'zi o'lchaydigan hodisaga munosib kelishi kerak. Bu shuni anglatadiki, u o'lchanadigan hodisaning tabiati va xususiyat mezoni bilan ifodalangan o'zgarish dinamikasini aks ettirishi kerak. Ikkinchidan, o'rganish nazariyasidagi mezon tahrifda ifodalanishi kerak. Bu shuni anglatadiki, turli xil hodisalarning bir xil haqiqiy qiymatlari, agar mezon qo'llanilsa, bir xil sifat qiymatlarini berishi kerak. Va nihoyat, uchinchidan, mezon oddiy bo'lishi kerak, ya'ni arzon va murakkab bo'lmagan usullar, anketalar, testlardan foydalangan holda eng oddiy o'lchash usullarini qabul qilishi kerak [2].

Bu o'zgaruvchilar (mezonlar) ko'rib chiqilayotgan kontseptsiyaga (diagnostika ob'ektining nazariy vakili) va ko'rsatkichlar o'zgaruvchilarga (mezonlarga) to'g'ri mos kelsagina, tashxis qo'yilgan ob'ektning holati to'g'risida bahzi xulosalar chiqarishimizga imkon beradi.

Ko'rsatkich – bu ma'lum bir ob'ektda o'zini namoyon qilishi mumkin bo'lgan o'zgaruvchining (mezon) ma'lum bir qiymati yoki sifati, ya'ni bu mezonning namoyon bo'lishi, uning miqdoriy yoki sifat jihatidan o'lchovidir, shunga ko'ra ob'ektning turli xil holatlari baholanadi [3].

O'rganilayotgan hodisaning mezonlari va ko'rsatkichlarini tanlashni tavsiflash va asoslashga katta e'tibor berib, shuni ta'kidlamochimizki, biz aniq tasavvursiz diagnostika o'tkaza olmaymiz va shu sababli talabaning mediakompetentligining muayyan rivojlanish darajasi to'g'risida xulosa chiqara olmaymiz.

Talabaning mediakompetentligini diagnostika qilish uchun biz tomondan turli diagnostika usullari ishlab chiqilgan va sinovdan o'tgan. Dissertatsiya tadqiqotida talabalarining mediakompetentligining rivojlantirish darajasini o'rganish uchun 1.2-jadvalda ko'rsatilgan quyidagi diagnostika usullaridan foydalanilgan.

1.2-jadval

Talaba-pedagoglarning mediakompetentligini aniqlash usullari

	Mediamadaniyat komponentlari	Tadqiqot metodlari	Tadqiqot faoliyati mazmuni
1.	Motivatsion-qadriyatli	So‘rovnoma, o‘z-o‘zini tahlil qilish, ekspert bahosi	«Kirish» va «Chiqish» natijalarini taqqoslash tahlili
2.	Mazmuniy	Ekspert bahosi, test, muammoli vaziyat, kuzatish	Talabani o‘z-o‘zini tahlil qilishi. «Kirish» va «Chiqish» natijalarini taqqoslash tahlili
3.	Protsessual	Ekspert bahosi, so‘rovnoma, kuzatish	Talabani o‘z-o‘zini tahlil qilishi. «Kirish» va «Chiqish» natijalarini taqqoslash tahlili

Talabalarning mediamadaniyatini rivojlantirish muammolari bo‘yicha so‘rovnomaning tuzishda V.A.Yadovning ishida berilgan savolnomani tuzishning asosiy tamoyillariga tayanildi [4].

Birinchi qoida shundan iboratki, so‘rovnoma talabalar tomonidan mustaqil ravishda to‘ldiriladi, shuning uchun uning konstruksiyasi va barcha sharhlar respondentlar uchun juda aniq bo‘lishi kerak.

Ikkinchi tamoyil shundaki, savollarning dasturiy mantig‘i so‘rovnoma tuzish bilan chalkash bo‘lmasligi kerak. So‘rovnoma varaqasi respondentning savolnoma matnini idrok etish psixologiyasi nuqtai nazaridan tuziladi – bu yetakchi tamoyildir, uni tuzish bo‘yicha barcha boshqa talabalar shundan kelib chiqadi.

Uchinchi tamoyil – bu madaniyatning o‘ziga xos xususiyatlarini, so‘rovda qatnashadiganlarning amaliy tajribasini hisobga olish.

To‘rtinchi tamoyil shundan iboratki, bir xil savollarni so‘rovnomada turli xil ketma-ketlikda ishlatish turli xil ma’lumotlarni beradi.

Beshinchi tamoyil shundan iboratki, so‘rovnoma varaqasining ma’noli «bloklari» taxminan bir xil hajmda bo‘lishi kerak.

Oltinchi tamoyil shundaki, savollar qiyinchilik darajasiga qarab taqsimlanishi kerak. Birinchi savollar soddaroq bo‘lishi kerak. Undan keyin yanada murakkab (ilohi boricha voqega asoslangan, baholovchi bo‘lmagan), undan keyin yanada qiyin (motivatsion), so‘ngra pasayish (voqea bilan bog‘liq, faktologik) va oxirida – eng qiyin savollar (bitta, ikkita), shundan so‘ng respondentning so‘rovnoma ma’lumotlari.

So‘rovnoma bilan bir qatorda xulq-atvorni kuzatish pedagogik diagnostikaning asosiy usuli hisoblanadi. Tadqiqotda ushbu usul boshqalar qatori biz aniqlagan talabalarning mediamadaniyatining barcha tarkibiy qismlarini tashxislash uchun qayd etuvchi va shakllantirish tajribalari davomida qo‘llanilgan.

Agar ilmiy kuzatish muayyan maqsadlar yoki savollarni belgilash bilan birga bo‘lishi mumkin bo‘lgan taqdiridagina u haqida so‘z boradi. Bizning kuzatishlarimizning asosiy maqsadi talabalarning mediamadaniyatining motivatsion-qadriyat va protsessual kabi tarkibiy qismlarini o‘rganish edi. R. Atteslander tadqiqotlari asosida kuzatish faqatgina quyidagi hollarda ilmiy usul bo‘lishi mumkin degan xulosaga kelishga asos bo‘ladi [5]:

- 1) aniqlashtirilgan ilmiy maqsadga erishishga qaratilgan, maqsadli va tizimli ravishda amalga oshiriladigan;
- 2) tizimli ravishda rejalashtiriladigan;
- 3) hisob yozuvlarini muntazam ravishda olib borish bilan kechadigan;
- 4) aniqlik va asosligi uchun takroriy tekshiruvlar va nazoratlardan o‘tkaziladigan.

Biz o‘z ishimizda imkon qadar ushbu talablarni hisobga olishga va bajarishga harakat qildik.

O‘zini mustaqil baholash pedagogik diagnostikaning ajralmas qismidir. O‘z ishidagi kamchiliklar va salbiy fazilatlariga munosib talaba malakasining umumiy darajasini, xususan, mediakompetentligini shakllantirishni tavsiflaydi.

O‘zini baholash, A.I.Kochetovning fikricha, o‘z qobiliyatlari va kuchini baholash, o‘ziga tanqidiy qarash qobiliyatini o‘z ichiga oladi. O‘zining xatti-harakatlarini baholashning barqaror mezonlarini ishlab chiqish uchun asos o‘zini o‘zi mustaqil baholashdir [6], tadqiqot jarayonida biz undan usul sifatida foydalanganmiz. Ekspert baholash uslubi biz tomonimizdan talabalar mediamadaniyatining motivatsion- qadriyatli , tarkibiy va protsessual qismlarini shakllantirish darajasini aniqlash uchun ishlatilgan. O‘tkazilgan tadqiqotda ekspert baholash usulidan foydalanib, biz uning ishonchliligi mutlaqo mutaxassislarining malakasiga bog‘liqligini inobatga oldik. Bu eng malakali mutaxassislar tomonidan berilishi kerak.

Ekspert baholash usulini amalga oshirishda biz ekspertga qo‘yiladigan quyidagi talablarga tayandik [7]: kompetentlik; rivojlangan ijodkorlik xususiyatlari; konformizmga, ijodkorlikka, ilmiy ob‘ektivlikka moyilligining yo‘qligi; ko‘pchilik fikrini qabul qilish; yechimning tahliliylik, konstruktivligi va kengligi.

Ta’kidlash joizki, ekspert baholashlari, fikrlashni miqdoriy baholash va natijalarni rasmiy qayta ishlash bilan amalga oshiriladigan, qarorni tayyorlash uchun mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladigan muammoni intuitiv-mantiqiy tahlil qilish usulidir.

1.3-jadval

Oliy o‘quv yurti talabasi mediamadaniyatini rivojlantirish ko‘rsatkichlari mazmunini va taqdim etilgan modelga muvofiq media-ta’lim maydonining tarkibiy qismlarini tahlili

Mediamadaniyatning rivojlanish ko‘rsatkichlari	Mediamadaniyat ko‘rsatkichlarining mazmuni	OTM media-ta’lim muhitining tarkibiy qismlari
Media auditoriyasi	Auditoriya tipologiyasi, media idrok tipologiyasi	Mediatrlashtirilgan faoliyat subyektlari (o‘qituvchilar va talabalar)
Media agentliklari	Media matnlar yaratuvchilarning ishi, vazifalari va maqsadlari	OTM media muhitining tashkiliy-pedagogik shartlari
Media toifalari	Media/media-matnlarning turlari va janrlarining tipologiyalari	OTMning media faoliyati mazmuni va media maydoni
Media reprezentatsiyasi	Media-matnlarda voqelikni taqdim etish, qayta ko‘rib chiqish usullari, muallif tushunchalari va boshqalar.	
Media texnologiyalari	Media matnlarni yaratish usullari/texnologiyalari	Mediatrlashtirilgan faoliyat vositalari
Media tillari	Media tillari, ya’ni media- matnlarni audiovizual, tahrirlash qatori	

Shunday qilib, talaba shaxsining mediamadaniyati, OTM axborot-ta’lim jarayonining yangi axborot va media-madaniy sharoitlarida ijtimoiy munosabat orqali mediatrlanadigan faoliyat asosida madaniy va kasbiy qadriyatlar, normalar va mafkuraviy munosabatlarni o‘zlashtirishning rivojlangan tizimi sifatida ifodalanadi. Tahlillarimiz shuni ko‘rsatadiki, talabalar mediamadaniyatini rivojlantirish bo‘yicha o‘qitish samaradorligi quyidagi sabablarga ko‘ra oshadi: taqdim etiladigan vositalarni talabalarning mustaqil ishi bilan uyg‘unlashtirish, materialni obrazli ifodalash, o‘quvchilarning kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, taqdim etiladigan materialning va uning ko‘rinishining talabalarning imkoniyatlariga mos keladigan asosiy tushunchasini to‘g‘ri aniqlash. Bundan tashqari, o‘quv media-mahsulotini loyihalashda ishtirok etish jarayonida talabalar media kompetentlikni shakllantirishga yordam beradigan zarur ko‘nikmalar, malakalarni egallaydilar.

Xulosa qilib shuni ta’kidlaymizki, multimedia texnologiyalaridan foydalangan holda pedagogik faoliyat mazmuni an’anaviy ta’lim jarayonidan sezilarli darajada farq qiladi. Multimedia vositalaridan foydalanish munosabati bilan oliy ta’lim jarayonida ta’lim faoliyatining tabiati, o‘qituvchining roli va funksiyalarida sezilarli o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Asosiy ma’nosi har bir insonning butun umri davomida doimiy ijodiy yangilanishi, rivojlanishi va takomillashishini tahminlashdan iborat bo‘lgan talabaning kasbiy harakatchanligini oshirish uchun, pedagogika fani va amaliyotida talaba shaxsining media-madaniy kasbiy tarkibiy qismini rivojlantirishga yangicha yondashuv va vositalar ishlab chiqilmoqda.

Media ta'limning yo'nalishlarini tahlil qilib, shunday xulosaga kelamizki, oliy ta'limning boshqa an'anaviy ta'lim variantlari bilan qiyoslab bo'lmaydigan taklif etiladigan turli yo'nalishlari, vositalari va ta'lim imkoniyatlarini kengaytiruvchi mediata'limning asosiy maqsadi - talabalar ongida zamonaviy multimedia makonida voqelikning adekvat manzarasini rivojlanishdir.

Talabalarining mediamadaniyatini rivojlantirish darajasini o'rganish uchun quyidagi talablarga javob beradigan diagnostika dasturi ishlab chiqilgan: tejamkorlik, maqbullik, ishonchlilik, axborotlilik, loyihaviylik, oshkoralik. Biz pedagogik diagnostikalashning quyidagi asosiy bosqichlarini aniqladik: diagnostika ob'ektlari, maqsadlari va vazifalarini aniqlash; qo'yilgan diagnostika vazifalarini hal qilish uchun mezonlar, ko'rsatkichlar va indikatorlarni aniqlash; qo'yilgan diagnostika vazifalarini hal qilish usullarini tanlash; diagnostika usullaridan foydalangan holda ma'lumot to'plash; natijalarni miqdoriy va sifatli qayta ishlash; pedagogik prognozni, muayyan ob'ekt, hodisaning rivojlanish tendentsiyasini ishlab chiqish va ifodalash; ob'ektga pedagogik va boshqa ta'sirlar rejasini belgilash shaklida tuzatish choralari ishlab chiqish.

Oliy o'quv yurtlarida media-ta'lim talabalarni media olamda to'laqonli faol ijodiy va kasbiy faoliyatga tayyorlash maqsadini ko'zlashi kerak, bu esa mediamadaniyatning ahamiyati va qadriyati haqidagi tasavvurlarni rivojlantirish, media olami va uning asosiy komponentlari haqidagi bilimlarni, jamiyat mediamadaniyatini rivojlantirish imkonini beruvchi media vositalari arsenalini, media orqali "auditoriya"ga samarali ta'sir ko'rsatish ko'nikmalarini o'zlashtirish va pirovardida, ta'lim-kasbiy faoliyat jarayonida media ta'sirni tanqidiy idrok etishda mediamadaniyatni rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Oliy ta'lim jarayonida mediamadaniy texnologiyalardan (kino ta'limi va internet-televidenie, Power point multimedia dasturidan foydalangan holda loyiha faoliyati, web-portfolio, mediaxolding va boshqalar) foydalanish zamonaviy malaka talablarida oliy maktab oldiga qo'yilgan vazifalarni bajara borib o'quv jarayonini modernizatsiya qilish imkonini beradi: talabalarining mustaqil ta'lim olishini takomillashtirib, bo'lajak mutaxassisning media-kompetentli shaxsini shakllantirib, ta'limning shaxsiy-yo'naltirilgan modelini tadbiq etish, mashg'ulotlarni faollashtirish masalalarini hal etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M.Yakubjonova. (2021). Youth Media Culture Problems and Solutions. Innovative Development of Modern Research, 124 .
2. Осовский В. А., Костенко Н. В. (1986). Ценности профессиональной деятельности. Киев: Наук. Думка, 1986. – 149 с.
3. Rejаметова N.I. O'zbek xalq cholg'ulari vositasida bolalar ijodkorligini shakllantirish texnologiyalarini shakllantirish // ped.f.b.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun diss...avtoreferati. –Toshkent: MTMRMQTMOI, 2019. 54 bet.
4. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Наука, 1987. – 248 с.
5. Atteslander P. Methoden der empirischen Sozialforschung. Berlin, 2000.
6. Кочетов А.И. Как заниматься самовоспитанием. – Минск: Выш.шк., Изд.3-е., 1991.
7. Крулехт М.В., Тельнюк И.В. Экспертные оценки в образовании – М.: Академия, 2002 . – 112 с.